

SO‘ZLARNING SHAKL VA MA‘NO MUNOSABATIGA KO‘RA TURLARI

To‘xtamisheva Nilufar Xamitovna

Yashnobod tumanidagi 231-maktabning o‘zbek tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *So‘zlar shakl va ma‘no munosabatiga ko‘ra 4 turga bo‘linadi: omonim, sinonim, antonim paronimlar. Bu birliklardan sinonim va antonim ma‘no xususiyatiga ko‘ra omonim va paronimlar esa shakliy xususiyatiga ko‘ra birlashadi. Mazkur maqolada bularning barchasi haqida fikr yuritilgan.*

Kirish

Ma'lumki tildagi so‘zlarning ma'lum qismi shakl yoki ma'nosiga ko'ra o'zaro aloqador butunliklarni tashkil etadi. Bunday butunliklardagi so'zlar ana shu xususiyatlariga ko'ra ikki guruhni tashkil qiladi: 1) omonimlar, omoshakllar, omofonlar, omograflar va paronimlar shakliga ko'ra; 2) sinonimlar, antonimlar esa o'zaro mazmun uzviyligi yoki zidligiga ko'ra alohida guruhga mansub bo'ladi.

Asosiy qism

Omonimlar (shakldosh so'zlar) bir xil shaklga ega bo'lgan. ammo har xil ma'nolarni anglatuvchi so'zlardir. Masalan, kul-tabassum qil kul-o'choqning kuli. Demak, omonimlar shaklan teng kelgan. boshqa-boshqa so'zlardir. Ular anglatgan ma'nolar o'rtasida bog'liqlik bo'lmaydi. Omonimlar va ko'p ma'noli so'zlarni farqlay olish kerak. Omonimlar har xil ma'noni anglatuvchi so'zlar, ko'p ma'noli so'zlar esa bir so'zning turli ma'nolaridir. Bir so'zning matnda har xil ma'nolarni anglatishi ko'p ma'nolilik, bir xil shakldagi bir necha so'zning har xil ma'noni anglatishi esa omonimlikdir.

Omonimlar qanday birliklar orasida bo'lishiga ko'ra 3 xil: lug'aviy omonimlar, grammatik omonimlar, frazeologik omonimlar.

1. Lug'aviy omonimlar - so'zlar orasidagi omonimlikdir. Shakli bir xil ma'nosi har xil bo'lgan omonimlar lug'aviy omonimlar deyiladi. Masalan, soch-odamning sochi, soch-ish-harakat.

2. Grammatik omonimlar - qo'shimchalar orasidagi omonimlikdir. Bir xil shaklga ega bo'lgan qo'shimchalar grammatik omonimlar hisoblanadi. Ularda quyidagi holatlar kuzatiladi:

- So'z yasovchi qo'shimchalar shakldoshligi quvonch(ot)-tinch(sifat),

So'z yasovchi va lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar shakldoshligiruscha sifat yasovchi)-qizcha(kichraytirish-erkalash).

- lug'aviy shakl yasovchilar o'rtasidagi shakldoshlik: U tarandi(o'zlik nisbat shakli)-nutq so'zlandi(majhul nisbat shakli)

- So'z yasovchi va sintaktik shakl yasovchi qo'shimchalar shakldoshligi: Siz kimsiz?(sintaktik shakl yasovchi) - suvsiz hayot yo'q(sifat yasovchi).

Frazeologik omonimlar - iboralar o'rtasidagi omonimlikdir. So'zning shakli bir xil ma'nolari har xil bo'lgan iboralar omonim iboralar deyiladi: Masalan: boshga ko'tarmoq-hurmat qilmoq. boshga ko'tarmoq-janjal qilmoq. Sinonimlar (ma'nodosh so'zlar) shaklan har

xil bolsa-da bir-biriga yaqin ma'noli so'zlardir. Bunda so'zlar har xil ma'noni anglatishiga ko'ra guruhlanadi. Sinonimlar faqat bir xil so'z turkumiga mansub bo'ladi: katta, ulug', ulkan, buyuk.

Sinonimlar til boyligi bo'lib, shaxs va predmetlarning eng nozik ma'no bo'yoqlarini ifodalash uchun xizmat qiladi va gapdagi takrorlarga yo'l qo'ymaydi. Sinonimlar adabiy tilni boyitish manbalari bo'lib, o'z imkoniyatlarimizdan tashqari, boshqa tillardan so'zlarni o'zlashtirish orqali ham sinonimik qatori kengayib boradi: shamol, yel. nasim kabi.

Sinonimik qatorda bitta so'z dominanta bo'lib, barcha uslublarda qo'llanila oladi: odat, rasm urf. Demak, uslubiy betaraf yoki dominanta so'z barcha uslublarda qo'llanila oladi. Badiiy uslubda ma'lum bir fikrning, tushunchaning mazmunini kuchaytirish va ta'kidlash uchun sinonimlar katta ahamiyatga egadir.

Antonimlar ma'nolari o'zaro zid, qarama-qarshi bo'lgan so'zlardir. Antonim munosabatdagi so'zlar antonimik juftlik deyiladi. Antonimlar ham faqat bir so'z turkumi doirasida bo'ladi: sifatlarda katta-kichik, yaxshi yomon, uzun-qisqa.

- otlarda yoz qish, g'arb-sharq, tong-shom, boyluk-kambag'allik.

- fe'llarda bormoq-kelmoq, uxlamoq-uyg'onmoq kengaymoq-toraymoq. ravishlarda ko'p-oz, tez-sekin kecha-bugun arang-bemalol Antonimlarning quyidagi turlari mavjud:

- leksik (lug'aviy) antonimlar - so'zlarning bir-biriga zid ma'no anglatishi asosida birlashishi ya'ni zid ma'noli so'zlardir: tun-kun, bormoq kelmoq.

• Frazologik antonimlar - iboralar orasidagi antonimlik: oqko'ngil-ichiqora

• Grammatik antonimlar qo'shimchalar orasidagi antonimlikdir: odobli-odobsiz, bama'no.

Antonimlar she'riyatda tazod ya'ni qarshilantirish san'atini vujudga keltiradi. Paronimlar talaffuzi bir-biriga yaqin, ammo ma'nolari har xil bo'lgan so'zlardir. Paronimlik ko'pincha orfoepiya me'yorlariga rioya qilmaslik natijasida vujudga keladi. Masalan ganch (chak) -gan) (boyluk), quyilmoq (Sirdaryo Orol dengiziga quyiladi) quyulmoq (tuman tobora quyulashdi).

Paronimlarga misollar: shox-shoh, afzal-abzal bo'shliq-bo'shlik, ahl-ahil yondosh-yondash. otalik-otaliq.

Paronimlarni so'z variantlaridan farqlash lozim. Bir so'z ikki xil shaklda yoziladi va bu imloviy xato hisoblanmaydi. Ular o'zaro sinonim yoki paronim emas, bir so'zning variantlari sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. - T.: „O'qituvchi“, 2017.

2. J. G'ulomov, S. A. Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. — T.: „O'qituvchi“, 2012.

3. O'. Tolipov, M. Usmonbekova. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. — T.: „Fan“, 2015.

4. N. Turniyozov A. Rahimov O'zbek tili (ma'ruzalar matni) 2011.

5. A. Baskakov, A. Sodikov, A. Abduazizov Umumiy tilshunoslik. T., <<O'qituvchi>> 2017.